

**RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TADBIRKORLIK
SUBYEKTLARI BARQARORLIK REYTINGINI SHAKLLANTIRISH
VA MONITORING QILISH USULLARI**

Nishonov Akmalxon Juraxonovich

Namangan davlat universiteti

Yashil iqtisodiyot va barqaror biznes kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: So'nggi yillarda raqamli texnologiyalar iqtisodiyotning barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda. Ayniqsa, tadbirkorlik subyektlari faoliyati, ularning moliyaviy natijalari, tashqi va ichki muhitga moslashishi, ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish tarmoqlarini zamonaviy boshqarish jarayoni tubdan o'zgarmoqda. Raqamli transformatsiya zamonaviy biznesga ko'plab innovatsion imkoniyatlarni ochib beradi, resurslardan samarali foydalanish, xavflarni aniqlash va oldini olish, raqobatbardoshlikni ta'minlash hamda moliyaviy barqarorlikni doimiy monitoring qilish imkoninatin yaratadi. Tadbirkorlik subyektlari barqarorlik reytingini shakllantirish va monitoring qilishda raqamli vositalar va axborot texnologiyalari muhim usullardan biri sifatida hozirgi kunda alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, tadbirkorlik subyektlari, barqarorlik reytingi, monitoring, iqtisodiy tahlil, axborot tizimi, moliyaviy barqarorlik, boshqaruv, innovatsiya.

Iqtisodiy subyektlar faoliyatining barqarorligini aniqlash, tahlil va monitoring qilish bugungi iqtisodiyot talabidir. Bu jarayon raqamli texnologiyalar asosida amalga oshirilsa, eng aniq, zamonaviy, tezkor va ishonchli natijalarga erishish mumkin. Tadbirkorlik subyektlari barqarorlik reytingini shakllantirish – ham raqobat muhitini rivojlantirish, ham har bir tashkilot barqarorligini mustahkamlash, resurslarni to'g'ri taqsimlash, investitsiyaviy muhitni yaxshilash, sog'lom iqtisodiy muhit yaratish yo'lidagi



asosiy jarayonlardan hisoblanadi. Bugungi tahlilda reytingni aniqlash va uni monitoring qilish, ya'ni barqarorlikni baholash, o'zgarishlar dinamikasini doimiy kuzatib borishda raqamli dasturlar, onlayn platformalar, maxsus algoritmlardan foydalanish dolzarb hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar yordamida tadbirkorlik subyektlarini barqarorlik reytingini shakllantirish jarayoni ko'p bosqichli, kompleks va ko'plab dasturiy vositalar asosida olib boriladi. Eng avvalo, har bir subyekt sifatida tashkilot, uning moliyaviy, ishlab chiqarish, boshqaruv va marketing ko'rsatkichlari bo'yicha aniq axborotlar, statistik ma'lumotlar, samaradorlik darajasi, qarz va mulk holati, inson resurslari, to'lov intizomi, savdo natijalari, innovatsion faoliyat, tashqi iqtisodiy o'zgaruvchilar bo'yicha ma'lumotlar yig'iladi. Bu bosqichda raqamli platformalar, ERP tizimlari, CRM dasturlari, moliyaviy axborot accounting tizimlari, avtomatlashtirilgan statistik hisob-kitob vositalari hamda online monitoring dasturlari faol ishtirok etadi [1].

Hozirgi zamonaviy biznesda avtomatlashtirilgan axborot tizimlari yordamida malakaviy ko'rsatkichlar va faktik natijalar tahlil etiladi, raqamli interfeyslar orqali istalgan vaqtda so'rov yuborish, analitik hisobotlarni onlayn olish, indikatorlar va barqarorlik reytingini avtomatik tarzda shakllantirish mumkin bo'ladi. Reyting aniqlanishi uchun maxsus raqamli platformalarda har bir subyektga tegishli ID-kod, moliyaviy va ishlab chiqarish natijalari, soliq to'lovlari, sarmoya jalb etish darajasi, innovatsion faoliyat, eksport-import ko'rsatkichlari, ijtimoiy va ekologik majburiyatlarning bajarilishi, audit natijalari, ichki va tashqi monitoring organlari ma'lumotlari jamlanadi. Yuqori texnologiyali dasturlar asosida indeks va reyting ko'rsatkichlari hisoblab chiqiladi. Tadbirkorlik subyektlari barqarorlik reytingini shakllantirish usullarining asosiy tamoyillaridan biri – tizimli yondashuv, ya'ni har bir subyekt faoliyatining barcha parametrlarini to'liq va chuqur aniqlash, monitoring qilish, muntazam ravishda yangilab borishdir. Bu borada moliyaviy barqarorlikning asosiy kriteriylari sifatida



likvidlilik, rentabellik, xarajatlar va daromadlar dinamikasi, ta'sirchanlik va xavf omillari raqamli platformalarga joylanadi. Tizimli yondashuv samaradorligini ta'minlash uchun integratsiyalashgan dasturlar, avtomatizatsiyalashgan modul va blokli tizimlar joriy qilinadi. Bugungi kundagi axborot-analitik platformalar – “Big Data”, “Business Intelligence”, “Data Mining”, korporativ resurslarni boshqarish tizimlari yordamida har bir ko'rsatkichni doimiy monitoring qilish qamrab olinadi. Monitoring tizimlarida signalizatsiya va tezkor axborot uzatish mexanizmlari joriy etilishi natijasida barcha muhim parametr va ularning dinamikasini nazorat qilish imkoniyati yaratiladi. Bu bilan reytinglarni har oy, kvartal yoki yil mobaynida real vaqt rejimida yangilab borish, subyekt faoliyatidagi barcha ijobiy va salbiy omillarni onlayn tarzda kuzatish imkoni ochiladi. Monitoring natijasida yuqori xavf va zaiflikka ega sohalar, sektorlar, tarmoq va hududlar muammosi yuzaga chiqadi, tadbirkorlik subyektining umumiy barqarorligi, moliyaviy holati va istiqboli bo'yicha ishonchli axborotga egalik qilinadi [2].

Raqamli texnologiyalar yordamida barqarorlik reytingi shakllantirishning eng muhim xususiyati – inson omilidan xoli, obyektiv, mustaqil va tahliliy baholash mexanizmlarining ustunligidir. Dasturiy ta'minot asosida ma'lumotlar kiritilishi, avtomatik tahlil, filtratsiya, indeksatsiya, matematakiy algoritmlar asosida reyting ballarining hisoblanishi inson xatosi, subyektiv yondashuv yoki noto'g'ri ko'rsatkichlar kiritilishining oldini oladi. Hozirgi iqtisodiyotda subyekt faoliyatini tahlil qilishda tezlik va aniqlik muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun zamonaviy biznes uchun reyting tizimining har bir bosqichi yuqori texnologiyalar bilan moslashgan. Monitoring qilish jarayonida indikatorlar va sub-indikatorlar bir necha asosiy bloklarga ajratiladi. Moliyaviy barqarorlik, biznes jarayonlarning samaradorligi, innovatsion va texnologik rivojlanish, inson resurslari va boshqaruv salohiyati, marketing va bozorda tutgan o'rni, ijtimoiy mas'uliyat va ekologik xavfsizlik, auditi, soliq intizomi, investitsiya jalb qilish va



moliyaviy shaffoflik grafikalar bilan doimiy nazorat qilinadi. Monitoring natijalari muntazam tarzda umumlashtiriladi, subyekt reytingi ko'rsatkichlari asosida o'zgarishlar va tavsiyalar shakllantiriladi, muhim muammolar va rivojlanish strategiyasi aniqlanadi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar asosida barqarorlik monitoringi jarayonida real vaqt rejimi, xatoliklarni tez aniqlash va bartaraf etish, samaradorlik ko'rsatkichlarini doimiy taqqoslash imkoniyatlari paydo bo'ladi. Tadbirkorlik subyekting turli tarmoq va sektorlar bo'yicha reytingini avtomatik tarzda baholash, boshqa tashkilotlar bilan to'g'ridan-to'g'ri solishtirish, ko'rsatkichlarni umumiy bazaga joylashtirish, xalqaro standart va talablarga muvofiq indeksatsiya qilish imkoniyati yaratiladi. Shunday qilib, har bir subyekt hududiy yoki respublika miqyosida o'z reytingini doimiy monitoring qiladi hamda moliyaviy va iqtisodiy barqarorligining mustahkamlash yo'llarini aniq ko'radi [3].

Raqamli platformalar yordamida tadbirkorlik subyektlari o'z faoliyatini mustaqil tahlil qiladi, ichki monitoring qilish va o'z reytingini doimiy oshirish yo'nalishida tahliliy qarorlar qabul qiladi. Platformalar orqali har bir tashkilot o'z kuchli va zaif tomonlarini aniq aniqlaydi, har chorakda yoki yil mobaynida barqarorligi qay darajada o'zgarganini ko'ra oladi. Bu esa moliyaviy boshqaruv samaradorligini oshiradi, sarmoya jalb etishda ishonchli axborotlar olish, biznesni rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqishda asosiy vosita vazifasini bajaradi. Raqamli texnologiyalar asosida barqarorlik reytingini shakllantirishning zamonaviy usullari – sun'iy xususiyatga ega bo'lmagan, oddiy algoritm va dasturlar, ko'p bosqichli matematik modellar, axborot xavfsizligini ta'minlash, korrupsiya va inson omilidan xoli ishlash mexanizmlarini joriy etish imkonini beradi. Axborot texnologiyalar asosidagi monitoring tizimlari yuqori tezlik va masshtabda ishlaydi, iqtisodiyot tarmoqlaridagi turli ko'rsatkichlarni doimiy hisob-kitob qilish imkoniyatini beradi. Bu orqali barqarorlik indeksleri aniqligi va reyting natijalari ishonchliligi ta'minlanadi. Xususiyy va davlat tashkilotlarida raqamli

transformatsiya jarayonlari biznes jarayonlarni ilg'or texnologiyalar bilan integratsiyalashish orqali barqarorlik monitoringini yangi bosqichga olib chiqadi. Hozirgi kunda mamlakat iqtisodiyotida tadbirkorlik subyektlari uchun raqamli markazlashtirilgan platformalar, moliyaviy tahlil dasturlari, iqtisodiy monitoring virtual tizimlari keng tatbiq qilinmoqda. Bu jarayonda onlayn monitoring, real vaqt rejimida barqarorlikni baholash, chatbot va web-analitika orqali barcha ko'rsatkichlarni tezkor tahlil qilish imkoniyati mavjud. O'z navbatida, reytingi monitoringini tashkil etishda davlat va tijorat banklari, investitsiyaviy kompaniyalar, regulator va nazorat organlari, statistik va iqtisodiy tadqiqot markazlari o'z axborotlarni yagona markazlashtirilgan platformaga kiritadi. Bu tizim orqali iqtisodiy subyektlarning umumiy barqarorligi va faoliyati, moliyaviy xavflar, tarmoq va hududlar bo'yicha reyting natijalari, tezkor qarorlar va tavsiyalar uchun ishonchli hukm chiqariladi [5].

Tadbirkorlik subyektlari sifatida har bir kompaniya yoki tashkilot muntazam ravishda o'z reytingini oshirish, moliyaviy barqarorligi va iqtisodiy holatini mustahkamlashga harakat qiladi. Raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish natijasida jahon va mahalliy bozorlarda raqobatbardoshlik oshadi, yangi innovatsion mahsulot va texnologiyalarni joriy qilish osonlashadi, natijalarda tahliliy va real axborot olish uchun dasturiy interfeyslar, xizmat va ilovalardan foydalaniladi. Tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash, biznes-reytingini doimiy oshirish uchun raqamli monitoring va baholash tizimlari orqali xatolik va kamchiliklarni qisqa fursatda aniqlash va bartaraf etish imkoniyati paydo bo'ladi. Davlat va xususiy sektor o'rtasidagi raqamli iqtisodiy hamkorlik, raqamli innovatsiyalar asosidagi tahlil va reyting tizimi biznes hamjamiyatining zamonaviy bosqichga chiqishiga xizmat qiladi. Yagona innovatsion platformalar, davlat va nodavlat monitoring tizimlari, elektron hisobot va tahlil dasturlari orqali har bir subyekt individual va tarmoq reytingini real vaqtda nazorat qiladi



hamda faoliyatini zamonaviy talablar asosida moslashtiradi. Tajriba shuni ko'rsatadiki, zamonaviy axborot texnologiyalari asosida amalga oshiriladigan monitoring va reyting tizimi biznes uchun maksimal ishonchlilik va shaffoflikni ta'minlaydi, investitsiyaviy muhitni yanada yaxshilaydi. Monitoring natijalari har bir tadbirkorlik subyekti uchun rivojlanish strategiyasini ishlab chiqishda muhim manba vazifasini o'taydi. Raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali har bir tashkilotda barqarorlik ko'rsatkichlari dinamikasini aniq kuzatish, ichki imkoniyat va resurslarni to'g'ri taqsimlash, yangi investitsion loyihalarni baholash va samarali integratsiya qilish imkoniyati kengayadi. Zamon talablari har bir subyekt uchun individual va tezkor tahlil tizimini joriy etishni, reyting natijalarini real iqtisodiy jarayonlar bilan bog'lashni talab qilmoqda [6].

Bugungi raqamli monitoring va barqarorlik reytingi tashkilotlarning to'liq va mustahkam iqtisodiy salohiyati, moliyaviy-iqtisodiy shaffofligi, tezkor tahlil, kuchli audit va boshqaruv madaniyatini shakllantiradi. Bu esa iqtisodiyotni sog'lomlashtirish, zamonaviy biznes muhitini yaratish, tashqi va ichki sarmoya jalb etishda ishonchlilikni ta'minlaydi. Kelajakda raqamli texnologiyalar asosida amalga oshiriladigan monitoring va reyting tizimi biznesga zamon bilan hamqadam rivojlanish, innovatsion yechimlardan keng foydalanish va global bozorlar bilan teng raqobat qilish imkonini beradi.

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar asosida tadbirkorlik subyektlari barqarorlik reytingini shakllantirish va monitoring qilish amaliyoti zamonaviy iqtisodiyotning eng muhim va strategik bosqichiga aylandi. Zamonaviy reyting monitoringi – tezkor axborot almashish, ishonchli tahlil va shaffof baholash, iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash, moliyaviy salohiyatni oshirish, zamonaviy boshqaruv uslublarini joriy etishda eng samarali vositadir. Har bir subyekt uchun raqamli monitoring vositalari yordamida barqarorlik reytingini aniqlash va doimiy takomillashtirish, o'z

faoliyati ustida chuqur tahlil olib borish imkoniyati aniq yaratiladi. Zamonaviy raqamli texnologiyalar iqtisodiyot va biznes subyektlarining yanada taraqqiyoti, innovatsion rivojlanishi va global iqtisodiy muhitda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Murodov F. "Raqamli iqtisodiyot asoslari." Toshkent, 2020.
2. Rivoyatov H. "Biznesda raqamli texnologiyalar va monitoring." Buxoro, 2022.
3. Ismailova S. "Tadbirkorlik subyektlari barqarorligini baholash usullari." Qarshi, 2021.
4. Yusupov T. "Monitoring va raqamli boshqaruv texnologiyalari." Samarqand, 2023.
5. Karimov N. "Tashkilotlar reytingini shakllantirishda axborot texnologiyalari." Toshkent, 2019.
6. Alimov J. "Raqamli tahlil va iqtisodiy monitoring tizimi." Andijon, 2021.

